

APOKRIF SZÖVEGEK KAPCSOLATA EGYÉNI IMAREPERTÓÁRBAN

S I L L I N G I S T V Á N

A *Hitélet* című katolikus folyóiratban 1996 nyarán közzétett felhívásomra néhány igen szép archaikus népi imádságot kaptam Becséről, Bajmokról, Újvidékről, Ürményházáról, de a legtöbbet a bácskai Kevi faluból. Olyan szövegek is felbukkantak, melyekre vajdasági gyűjtőutaimon még nem akadtam. Jelen közleményemben Katona Szabina (született 1925-ben) kevi asszony imafüzérét igyekszem szerkezeti elemei szerint vizsgálni, ugyanis a hosszú imádság már az első olvasatra láthatóan tagolható, és egységei a külön műfajok évszázados együttéléséből eredő kontaminálódás lehetőségeit mutatják.

(Az imádságot a kézirat betűhív átírásával közlöm, bár a lejegyző nem maga az adatközlő, hanem falubeli asszonytársa, az 1955-ben született Katona Borbála. Tehát a helyesírás az ő ismeretei szerinti. A tördelést, megfelelő analógiák alapján, magam végeztem.)

- 1 Ehin gyün Jézus,
lelkünk látó Jézus
Békesség szállásodra Jézus
Kész a lélek,
- 5 beteg a test.
Minden múlt órákra napokra meggyonhatnék,
halálom óráján gyont ember lehetnék.
Mária kapuja megnyilna.
Krisztus Úrunk születése,

- 10 zsidok által vett
szent vére hulladéka.
Az angyalok fölveszik,
kehelybe teszik
Krisztus Jézus elejibe visszük.
- 15 Krisztus Jézus azt mondta
aki ezt az imádságot elmondja
hét halálos büntől megszabadul
és megadatik néki az áldott menyország.
Angyalok Királynéja
- 20 a mi Urunk Jézus Krisztusnak anyja
megnyitotta bűnös szemeinket,
felébredtünk
ujabban felviradtunk.
Ó hányan vesznek el,
- 25 ó hányan szenderültek át a jobb életre,
kik a Szűzanyám pártfogását meg nem vetették.
Milion mint boldogok
aki a menyország kapuján
Jézus vére festett keresztje számunkra. Amen
- 30 Mikor az Úr Jézuska a fekete földön járt.
Elindult a Gecemányi kertbe,
Leülve az olajfák tövére.
Arra mentt a szép Szűz Mária – kérdezte
Mit szomorkodsz szerelmes szép Fiam?
- 35 Hogyne szomorkodnék,
Mikor a vér elborította szememet.
Eregy le a Szűz Mária kertjébe,
Szakajcs három szál virágot.
Egyiket vérrű,
- 40 másikat hájogrú
harmadikat termésrül.
Vér, hájog, termés szakadozzon le,
az Úr Jézuska szemiríl.
- 45 A mi szeműnket is gyógyítsa világosítsa meg. Amen
Ki mék ajtom elejébe.
Föltekintek a magas égre.
Nyitva láttom a menyország kapuját,
benne láttom a Boldogságos Szűz Máriát.
Szent térgyin térbetyül,

- 50   szent könyökén könyökül,
szent miséket hallgassa,
gloriákat olvassa.
Szól a kakas szól
Máriát kiáltsa
- 55   kelj fel Mária,
megfogták a kis Jézuskát,
magos fára feszítették,
három szöggel meszőgezték,
három csepp vér elcseppentt.
- 60   Oda mentek az angyalok,
felszedték,
kehelybe tették.
Krisztus Jézus elejibe vitték.
Krisztus Jézus sem szól sem beszél.
- 65   Aki ezt az imádságot elmondja este lefektibe,
reggel fölkelte
megadatik néki az áldott menyország.
Angyalok Királynéja Mária
Isteni magzatod megnyitotta az én bűnös szemeimet
- 70   fölébredtem.
Kegyes királyom, kérlek mindenkor légy velem.
Szívem el ne aludjon,
gyarló testem az éjjel békében nyugodjon,
hogy én Téged mindenkor lássalak.
- 75   Minden gonosz távozzon.
Áldást mondunk az Urnak,
hálákat az Istenek.
Ki háza, háza,
Szent Benedek háza,
- 80   ostya az ajtaja,
tömjén az ablakja
négyszögletes szent oltár
azon van a szent kereszt.
Kerülj köröszt
- 85   örizzen a sörkentyüs Szűz Mária.
Anna szülte Szűz Máriát.
Mária szülte Szent Fiát.
Fiam fiam fényes Jézus,
kérlek mindenkor légy velem

- 90 Nyisd meg kapudat,
mosd meg utadat.
Öt-hat ezer év mulva,
gyünek szentek,
szent angyalok,
- 95 hoznak kenetet mirhát
amivel az Úr Jézus szent sebeit kenegetik.
Mondom mondom néktek
aki ezt az imádságot elmondja
hét halálos büntől megtisztul. Amen.

(A lejegyző megjegyzése: öregapjátul tanulta.)

Az imamondó, immár érzékelhető módon, nem tesz, nem tud különbséget tenni imádságai között. Kötelező reggeli hálaadásának szövegébe az apokrif hagyományban gyökerező imádság mellé a középkori Mária-himnuszok mintájára fogant Szűzanyadicsérő rész (Angyalok Királynéja) éppúgy vegyül, mint a keresztény elemeket felhasználó ráolvasás, avagy a kora középkori apotropikus bajelhárítás motívumai, a középkori látomásirodalom szövegeiben (folklorban) megőrzött töredékei, a világteremtés villanásai, a Jézus–Mária golgotai párbeszéd részecskéi, és a világ létezését jövendőző, a feltámadást előrevetítő sorok. Rendkívül összetett imafüzérről van tehát szó. Ezeket az imádságokat az egyszerű ember olyannyira a magáénak tudja, hogy a szabadon társított változtatásokat, csoportosításokat nem tartja sem bántó romlásnak, sem megszentelésnek.

Egyéni imádság a bemutatott, egy idős asszony egyéni imarepertoárjának (bármennyire hosszú is) csak része. Ugyanis többi reggeli (bár általában esti szokott lenni) imája után mondja ezt a nagyapjától tanult szöveget az imádkozó kevi asszony. Az imádság, természetesen, apokrif szövegek töredékes variánsainak kontaminálódása. Bár jó részük archaikus népi imádság, mégsem nevezhetjük csak annak az egész korpuszt, ugyanis a 30–44. sor, keresztény elemekkel bármennyire is átszőve, ráolvasó jellegű. Ugyanakkor teljesen keresztény, egyházi eredetű és hathatósan támogatott imaszeletek is előfordulnak a textusban (pl. a már említett Angyalok Királynéja kezdetű részek). Mivel az archaikus szövegek vannak túlsúlyban, melyekről csak később szakadt le (máig sem minden kutatótól elfogadottan) az *apokrif* jelző, ezért neveztem én is *apokrif szövegek kapcsolatának* a füzért.

Az első rész (1–29) apokrif bajelhárító elemei archaikus imamotívumokkal társulnak. A halandó ember élete végén (amiről sosem tudja, hogy mikor érkezik el, tehát mindenkor lehetséges), a lelkét látó és az egyházi tanok szerint

számadását kérő Jézus előtt a keresztények bűnbocsánatát ígérő gyónást s az általa megkapható feloldozást óhajtja (7), hogy a Mária országának (8) is nevezett Paradicsom kapuján bejuthasson. Bálint Péter egy irodalmi mű elemzésének jegyzetében ezt így fogalmazta meg: „A közeli halál perspektívájából és szorongató tudatából láttatott élet, a visszatekintésnek és mérlegelésnek, a summázásnak és ítélkezésnek erkölcsi súlyt kölcsönöz, és egy bizonyos fokú őszinteséget és elfogulatlanságot vár el a létét megérteni és igazolni szándékozótól. . . . A bármely pillanatban esedékes halál tudata arra is kényszeríti az életére visszatekintő(. . .)t, hogy minél kevesebb bűnét, jellemgyöngeségét és rossz szokását hallgassa el, mert a bűnök takargatása, az öncsalás teljes mértékben hiteltelenné és súlytalaná válik a vallomást, a létösszegzés szándékát és magát az ítéletet is” (Bálint P. 1997, 84–85.).

A Vajdaságban igen gyakori *Szól a kakas*. . . kezdetű archaikus népi imádság (vö. Silling, 1992, 1995a) néhány sora (9–14) vegyül a szövegbe, hogy az első rész záradékában (15–18) foglaltak a Jézus szent vérenek hullása által mennyei hitelesítést nyerjenek, Krisztus Jézus szavaival (15) később meg is erősítve. Nyelvromlás eredménye a *hulladéka* (11, ma személyragos főnév lenne), amely a mai *hullatik* szenvedő ige elbeszélő (történeti) múlt idejű *hullaték* alakja (vö. Szarvas, 1872, Rajsli, 1994). Ez az előző sor (10) igencsak romlott, nagyon töredékes volta miatt szokatlan, ugyanis sok imádság idevágó részében a *verték, általverték* igék szerepelnek, s ezekre rímel(ne) a *hullaték*. A mai imamondó azonban már rég nem ismeri az elbeszélő múlt idő használatát, így egy a számára jelentéssel bíró kifejezést talált az ismeretlen szó helyében, mit sem törődve a bekövetkező logikátlanság veszélyével. Az ilyen és ehhez hasonló előfordulásokról Mezey László irodalomtörténész, Erdélyi Zsuzsanna műfajteremtő tevékenysége első méltatóinak egyike, a következőket állapította meg: „. . . ezek a zavaros, logikátlan, néha bántóan zagya kontaminációk, hajdani magyar literátusok egykor tisztá szólásának immár alig érthető darabkái, mondatroncsait és elkeveredett szótagjait fogják tudunkra adni” (Mezey, 1971, 368).

Bizonyos antagonizmust észlelünk e rész közepén (9–10), ahol a megszületett Jézust a zsidók azonnal *által vett* (általverték). Itt az idő hirtelen változása, a balladai gyorsasággal pergő eseménysor foghíjas előadásmódja, a szóbeli hagyományozódás által létrejött torzulások az ellentét okozói, és Mezey idézett szavainak helyénvalósága újfent bizonyítást nyer.

A második rész (19–29) a tételes egyházi irodalom, imádságműfaj soraiba tartozik, amelyben a bűnösökért közbenjáró Szűzanya (26) tiszteletének hirdetése hangsúlyosan van jelen. A korábbi *Mária kapuja* e részben már a *menyország kapuja* szinonimával helyettesül. Bár a (Jézus vérevel festett) *kereszt* (29) a ráolvasások és a bajelhárító archaikus imádságok motívumai

közé is sorolható (vö. Erdélyi, 1978, 19. sz.; Pócs, 1986, 149. l.; Jung, 1990, 63. l.; Silling, 1992, 100. l.).

Szövegünk harmadik imarészének (30–44) parancs kicsengésű ráolvasó funkciója ma is érzékelhető, melyet akár hályog, akár más betegség gyógyítására, „elküldésére” használ(hat)tak, ahogyan a szükség kívánta. A szöveg eredetileg önálló életet élhetett, de a benne szereplő bibliai alakok (30, 33), amellet, hogy hitelesítik az alkalmazás hasznosságát, az imádságok kategóriájába is emelik a szöveget. A legenda műfajában nem ismeretlen kezdősor (30) után, amely gyakori a magyar ráolvasásokban (vö. Pócs, 1986), a bibliai események színhelye (31), valamint a jellegzetes ottani növényzet említése (32) még valószínűbbé teszi az imádságot, bár az olajfák egy másik, a bibliában szereplő földrajzi névből kerülhettek az imádságba.

Jézus nevének kicsinyítő képzős alakja (30, 43, 56) elterjedt hagyomány a vajdasági magyarok körében és népi imádságaiban (vö. Silling, 1992, 1995a).

Szűz Mária a tételes vallásban is a legismertebb oltalmazó. Az ő kertjét (37) a tökéletes, az örök élet színhelyeként, az Édenkert szimbólumaként is értelmezhetjük (vö. Polner, 1978, 66. sz.). Ugyanakkor Szűz Mária szavait (37) több olyan archaikus népi imádságban is halljuk, melyeket Erdélyi Zsuzsanna az egyértelműen keresztény tudatformájú-funkciójú szövegek *Krisztus–Mária-párbeszéd* alcsoportjába helyezett (Erdélyi, 1978). Különbösen a tudós kutató e típust Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* című, 1578-ban megjelent könyvének egyik imájával rokonítja. Igen korai eredetű tehát imádságunk, bár imaponyvákön történő terjesztése még a XIX. század végén is gyakorlat volt. Hogy a szöveget írásos anyagról, írás után tanulhatta valamelyik korábbi átörökítő, arra a *szomorkodnék* feltételes módú igealak magas magánhangzójú toldalékolása is utal, hiszen köztudott, hogy a Vajdaságban leggyakrabban a mély magánhangzós *-nák* rag van használatban egyes szám 3. személyben (vö. Penavin, 1988).

A magyar ráolvasások kiváló ismerője, Pócs Éva szerint „a Máriának panaszkodó Jézus alakja a kelet-európai szövegek jellegzetessége . . . Mind a nyugati, mind a keleti típusokat bizánci előképekre vezetik vissza. A legrégebbi közvetlenül ide kapcsolható adatok 9–10. századi latin, illetve német szövegek, de 8. századi kopt varázsszöveg is ismert . . .” (Pócs, 1986, 267.), s szerinte a szöveg *három gyógyító virág* motívuma (38) is közép-európai kapcsolatra vall (Pócs, i. m. 268; vö. Erdélyi, 1978, 152.). „A sámánság és a kereszténység küzdelme tükröződik ezekben az imádságokban . . .” – állítja Fettich (Fettich, 1971, 63.), s ez bizony mondható a keresztény szenteket is felsorakoztató ráolvasókról, melyekben a Szűz Mária kertjében található csodavirágok (etnomedicinával foglalkozók jó kutatási témája lehetne!) valószínűleg az ősbib

Boldogasszony kertjében, vagyis magában a természetben keresendők, voltak lehettek.

Kontaminálódott szövegünk negyedik részét (45–62) egy káprázat, egy égi látomás nyitja. A késő középkor szakrális irodalmának és népköltészetének is sajátos műfaja volt a látomáslíra, amely Dömötör Tekla szerint „valóságon túli élményre utal”, s elemei akár a regösénekekből, a „régii magyar varázsénekekből származó” stílárius elemek lehetnek (Dömötör, 1974, 193.).

Szövegünkben a mennyország kapuja, a boldogságos Szűz Mária ezen ősi ségek krisztianizált fordulatainak bizonyosságai. A megváltásra utaló sorok előtt szólnom kell még a látomás kapcsán az annak középpontjában lévő istenszülőről (az elnevezés a délszláv, szerb imádságokból való, vö. Silling, 1995b), akinek éppen e kegy révén lett állandósult jelzője a *boldogságos*. Tánczos Vilmos filológiai elemzése, Pais Dezső nyomán, a következőket mutatta ki: „A »boldog« szó a középkorban »dús«, »gazdag« jelentésben fordul elő, de eredeti jelentése szerint »varázslatba, bővületbe esett«, »elbájolt«, »megkötözött« állapotot jelzett” (Tánczos, 1996), s mindez jól egyeztethető ősvallásunk *Boldogasszony* istenképzetével is. E fontos archaikus elem után szintén az erdélyi kutató mutatott rá a *szent* jelző gyakoriságának (49–51) kiváltó okaira: „A mitikus–vallásos világmépre jellemző pars pro toto elv alapján a *szent személyek testrészei* magát a szentet helyettesíthetik, tehát ugyancsak megszentelődhetnek” (Tánczos, i. m.). Ennek példázatát olvashatjuk kevi imádságunkban is.

A következő fejezet (53–63) az egyik legelterjedtebb vajdasági magyar archaikus népi imádság, a *reggeli imának* is nevezett; önálló imádságként s imafüzérek részeként egyaránt előfordul. Gyakoriságával csak az esti *Én lefekszek én ágyamba* kezdetű vetekszik. Az alvó Máriát ébresztő madár, a kakas (53) mitológikus jelképe a fénynek, áttételesen pedig a megváltásnak, illetve feltámadásnak. A mi vidékünkön való számtalan előfordulással ellentétben ezt a motívumot Tánczos Vilmos Gyimesben egyáltalán, míg Moldvában is csak egyetlen variánsban találta meg.

A Krisztust kínzó eszközök (arma Christi) felsorolása variánsunkból majdnem teljesen hiányzik, s csupán a *három szöveget* említi (58). A keresztre feszítés motívuma immár nemcsak rejtetten közölt, mint volt az imádságtöredék első előfordulásában (10), hanem egy teljes mondat erejéig (57). Az ősi véráldozat, áldozati vér motívuma (59) a szent vért felszedő Grál-motívum (63), középkori legendairódmunk edénye újfent szerepel az imádságban. Egész irodalma van már e jelképnek, hiszen a Grál-mondakör, a Grál-regény a lovagkor jelentős irodalmi eredménye. A köréje csoportosuló imasorok az archaikus népi imádságműfaj szürrealista elemei közé tartoznak: a felszedett vért a véráldozatot hozónak mutatják be (63).

Az imádságok hathatós erejét, de az imádkozásra való biztatást is erőteljesen támogatja a szöveg záradéka (65–68). Ennek ígérete váltotta ki leginkább a hivatalos egyház ellenkezését, ugyanis pusztán az imamondásért magáért (mint esetünkben is látható) már elnyerhető a mennyei jutalom (67); más imavariánsokban csak bizonyos számú bűn bocsánata. Ez a kegyes, buzgó, istenfélő élet minden más kívánalmát figyelmen kívül hagyva kínál üdvözülést. Az egykori magas irodalomból származó, másodlagos oralitásként létrejött imádságok népivé válásának legszebb bizonyítéka ez, egyszersmind az apokrifá, tiltottá válás egyik okozója is.

Az éjszakai nyugodalmat kérő szakaszt (71–75) egy pár soros fohász vezeti be (68–71). A *Mivel már besötétedett* kezdetű ima a *Te lucis ante terminum* indítású latin breviáriumi himnusz fordítása (Holl, 1971, 372.), amelyet már 1643-ban közzétettek magyarul. A himnuszt később imaként kapták szárnyra nyomtatott imádságoskönyvek, főleg Pongrácz Eszter *Arany Korona* című kiadványa, amelynek ki tudja, hányadik kiadásából (1719 és 1902 között tizenöt kiadást ért meg, vö. Holl, i. m. 372.) nálunk a Vajdaságban több is található. Tehát vallási könyvekből is kerültek töredékek e hosszú imádságba, sőt Holl Béla megjegyzi, hogy a fent nevezett imakönyv más szövege, az említett himnusz után következő is átkerült az archaikus népi imádságokba. Ilyen a mi békés pihenést kérő imarészünk is.

A folytatásban a *Ki háza, háza / Szent Benedek háza* motívum (78–79) bajelhárító szándékú, a középkor végéről származó gyógyító ráolvasás, amelyben a gonosztól megóvandó házat keresztény szentelményekkel (80–81) védett kolostornak, oltárral rendelkező templomnak (háttérükben mágikus vonzatok lapulnak) tünteti fel az imádkozó. A *négyszögletes szent oltár* (82) valójában a ház ígésző, apotropeikus funkciójú megnevezése, s az azon levő *szént kereszt* (83) is ilyen cézzattal szerepel. A gonoszúzás folytatódik a *színtén* középkori *forgó-kerülő kereszt* (84) emlegetésével. Ily módon igyekeztek misztikus védelmet biztosítani eleink hajlékuknak, természetesen leginkább a sötétség, az éjszaka leple alatt támadható gonosz ellen.

Ezt követi az Erdélyi Zsuzsanna által kozmikus genezisnek nevezett motívum Jézus genealógiájával. Imádságunkból azonban a kozmogóniai rész el is maradt, s az apokrif evangéliumokban szereplő Szent Anna alakjával indít (86–87). Különbözik a *Föld szülte fáját* . . . kezdetű imádságok ezek előtt közlik Szent Anna, áttételesen persze Krisztus kozmikus származását (vö. Erdélyi, 1978; Polner, 1978; Silling 1992, 1995a; Tánczos, 1995). Imádságunk említett két sorát a Mária–Jézus-párbeszédű imádságok egyetlen sora (88) folytatja, melyben Mária megkérdezi (esetünkben csak megkérdezné) fiát, hogy Mária álmának mi a jelentése, vagyis Jézusnak mi lesz a sorsa. A kevi imádságban ebből származó egyetlen sor az *Ómagyar Mária-siralmat* is élénk idézi.

A halálra, illetve világvégére utaló szavak az általánosan elterjedt „ezer telik, kettő nem”-hiedelemre cáfolnak, hiszen öt-hat ezer évet (92) emlegetnek az angyalok eljöveteleig, hogy akkor megtörténjen a bűnök kezegetése-megbocsátása, s a mennyek kapujának megnyitása: az imazáradékokban feltételezett üdvözülés beteljesedése.

Utolsó imarészünk érdekes szava a *sörkentyüs* melléknév, Szűz Mária jelzője. A mai magyar nyelvben ismeretlen szó jelentése után kutatva nem találtam adatot *szótáraiban*. Azonban más imádságok hasonló kifejezései így hangzanak: „*Serkenyj fő, Krisztus Urunk*” (Tóth Istvánné Balázs Piros, 59 éves csókai asszony adata 1979-ből);

„*Serken hozzád három anygyal*” (Sárkányné Huszár Erzsébet, 83 éves kanizsai asszony adata 1994-ből);

„*Három anygyal sörken hozzád*” (Baráz Valéria, 60 éves kanizsai adatközlőtől, 1996-ből);

„*Kerülj körösz, / Őrizz angyal, / Serkents ördög . . .*” (Szálné Fejős Veronika, 85 éves asszony adata Kanizsáról, 1992-ből).

Amint látható, sok nyelvromláson mehetett, jobban mondva ment is keresztül az *Értelmező Kéziszótár* által régi, irodalmi stílusminősítésű *serken* ige, melynek „*fölserken, ébred*” a jelentése. Az *Etimológiai Szótár* szerint a XV. századi *Sermones Dominicales*ben *serken* alakban fordul elő, és jelentése szintén „*felébred, felkel*”. A közölt egyik kanizsai variáns már ö-ző alakban használja a szót, s valószínűleg a Keviből érkezett szövegünk is ilyen e-ő megfelelésre vall.

Az archaikus *serken* ige napjainkra szinte teljesen kikopott a nyelv használatából, főleg a népnyelvből. Hangalakja is idegenné lett az imamondó számára, s a népetimológiát is csak megszorítással feltételezhetjük a szó létrejöttében. Csupán Bárczi Géza *Szófejtő Szótára* mutat utalást a *sarkantyú* szóra, melyet a *serkentő* mély hangú változatának vél. A hallás utáni, jelentéssel immár nem bíró szöveg tanulását tartom e torzítás okozójának. Mindenesetre imádságunk archaikus jelzője ezáltal is megerősítést nyer.

IRODALOM

Bálint Péter: Az idő szobrása: Marguerite Yourcenar. *Forrás*, 1997, 29. évf. 82–91. l.

Bárczi Géza: *Magyar Szófejtő Szótár*. Budapest, 1994

A Magyar Nyelv Történelmi–Etimológiai Szótára III. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Budapest, 1976

Dömötör Tekla: *A népszokások költészete*. Budapest, 1974

- Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus és középkori elemek népi szövegekben. *Ethnographia*. 1971, 343–359. l.
- Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Budapest, 1978
- Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus népi imádságok. In: *Magyar Néprajz V*. Budapest, 1988, 692–748. l.
- Holl Béla: Hozzászólás Dobozyné Erdélyi Zsuzsanna „Archaikus és középkori elemek népi szövegekben” című előadásához. *Ethnographia*. 1971, 371–374. l.
- Jung Károly: *Hiedelemmondák és hiedelmek*. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához. Újvidék, 1990
- Mezey László: Korreferátum Erdélyi Zsuzsanna előadásához (Archaikus és középkori elemek népi szövegekben). *Ethnographia*. 1971, 367–370. l.
- Penavin Olga: *Bácskai magyar nyelvjárási atlasz*. Újvidék, 1988
- Pócs Éva: *Szem meglátott, szív megvert*. Magyar ráolvasások. Válogatta, összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta Pócs Éva. Budapest, 1986
- Polner Zoltán: *Föld szülte fáját*. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged, 1978
- Rajslil Ilona: Délvidéki nyelvemlékeink I. *Nyelvtörténeti tanulmányok*. Szeged, 1994
- Silling István: *Boldogasszony ablakában*. Népi imádságok és ráolvasások Kuzsuzináról. Újvidék, 1992
- Silling István: *Templomok, szentek, imádságok*. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgy köréből. Újvidék–Tóthfalu, 1994
- Silling István: *Kínján esék esete*. Vajdasági archaikus népi imádságok. Újvidék, 1995a
- Silling István: Szerb archaikus népi imádságok interetnikus jegyeinek vizsgálata. *Létünk*. 1995b. XXV. évf. 1–2. sz. 69–81. l.
- Szarvas Gábor: *A magyar igeidők*. Pest, 1872
- Tánczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél*. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda, 1995
- Tánczos Vilmos: *A Szent megnyilatkozásai a moldvai és gyimesi népi imádságokban*. 1996 (kézirat)